

Інтерв'ю з Володимиром Павловичем Набаранчуком

Інтерв'юєр: Іван Капась.

Респондент: Володимир Набаранчук, 1926 р.н.

Присутній: Володимир Бамбула.

Дата і місце: 21 березня 2013 р., м. Київ.

Транскрипт інтерв'ю: Іван Капась.

Іван Капась [далі – І.К.]: Володимир Павлович, де саме Ви народилися?

Володимир Набаранчук [далі – В.Н.]: Народився я в Яготині Київської області. Це було тоді коли будували в Яготині (я це не пам'ятаю, це як батько і мама розказували) будували там... знаєш, є цукровий завод?

І.К.: Так, знаю.

В.Н.: А там озеро, вода.

І.К.: Знаю.

В.Н.: Там збирали всіх грабарів і возили глину, різне таке ось. І батько мій туди попав. Жили ми в Києві. Мама в положенні мною ходила. Поїхала до батька і там родила мене. І я там зареєстрований був. Весь час ми жили у Києві. Але жили як? Ми циганська сім'я – жили так. [зітхає]. Жили як жили. А потім у сорок першому році, я пам'ятаю тридцять дев'ятий рік навіть. Тридцять дев'ятий рік, коли фінська війна була. Батька на фронт брали. Тоді ми жили... У бабуски нашої дача була у Боярці. Були у бабуски на дачі у Боярці, а звідти ми батька, царство небесне, я проводжав його на фронт чи може на збірний пункт. Але получилось так, що він поїхав на збірний пункт і тут війна закінчилася із Фінляндією. Його відпустили. Всіх відпустили. Він уже по віку не особливо підходив. Він з 1892-го року народження був. Але потім у 41-му році мама моя, вона з польських циган. Батьки її жили у Житомирі. Раніше у Польщі, а потім у Житомирі жили. Мама навесні... Ваня знайшовся у червні – це менший брат. Вона поїхала до батьків у Житомир. Це, якщо знаєте, район Богунія. Там, де загинули і цигани, і росіяни, і українці. Майже так само, як оце Бабин Яр. Там дуже багато людей на Богунії загинуло. Це львівська траса, там Іванівка і поруч Богунія. Зараз там забудували, таке зробили... Але мама у 41-му році була там. Потім мама зібралася їхати додому у 41-му році. А тоді знаєте як, треба було до траси дійти, а там грузовою машиною чи якось добиратися до Києва. Коли люди їдуть і кажуть: «Оля! Там уже всю сім'ю розстріляли німці!» Із заходу йшли німці і вже розстріляли. Вона туди рвалася та її не пустили люди-українці: «Оля, їдь додому. У тебе дитятко мале». Вона приїхала у Київ і розказує, що вже німці... Це вона десь під вечір приїхала, а на ранок ми вже бачимо, що німці вже у Києві. Ну і все, почалася «робота». Якщо розказати всі справи, які я пам'ятаю, а пам'ятаю я багато, то тут і українців треба зачіпати.

І.К.: Та все як є.

В.Н.: Українців. Ми жили на бульвар Шевченка, 63, а в 65-му номері був Будинок колгоспника. Зараз називають Гостиниця, Гостинці чи що там таке. А це Будинок колгоспника називався. Ну люди приїжджали на базар возами, кіньми. Ставили там, кімнати були де переспати. Там був директор. Через пару днів ми його побачили, він уже ходить в блискучому плащі жандармському. Вже все – служить в жандармерії. Ну, так нікого не чіпають. Нікого не чіпають. Почалися облави. От де площа Перемоги – це був базар, Євбаз – тобто Єврейський базар. Так називали. Євбаз. Оце базар, а отак вулиця бульвар Шевченка, а отут ми жили. Ну, тут Воровського, тут Володарського, тут Дмитріївська. Прямо біля самого базару. То ми все бачили. Почалися облави. Це базар... Поліцаїв набрали. Багато пішло в поліцаї. Ну, це така справа. Пішли, то пішли. З німцями і поліцаї, жандармерія. Пішли поліцаї, оточували цей базар і повели партизанів там. Ловили. Ми вже бачили, що це таке, і чутка дійшла до нас, що в Польщі циган постріляли багато і вже в Житомирі постріляли родичів же ж, маминих родичів всіх постріляли. Таке прізвище: Марковські. Петро

Августинович, Олександра Олексіївна – це бабуся наша. Там дядьки, діти маленькі – дуже їх багато. Це там. А в Києві почали вже до циган чіплятися. Ми взагалі зовні... мама у нас польська циганка, вона біла і папа в нас не чорний, папа у нас з російських циган. У нас різниця є: українські, російські цигани. Ми не чорні такі на обличчя. Смугляві такі, а то білі. А ось Ваня, братик мій маленький: обличчя біле-біле, а волосся чорне-чорне і такі очі. Перших почали євреїв гнати. У нас будинок був кутовий, по Жилианській. Кутовий будинок був: з вокзалу по Жилианській, по Брест-Литовському гнали на Сирець у Бабин Яр людей.

[10:33 – 11:14 обговорення книги «Бабин Яр», прізвище автора не згадує].

Перших євреїв, ми побачили, ганяють прямо колоною, із собаками. Десь зі сходу почалося. Євреям пропонувалося збирати всі речі і загрузили з обманом, ніби на їх Землю Обітовану вивозити. Дурили. І колоною гнали на Бабин Яр. Ми це все бачили. Кутовий будинок. До речі, ще залишився той кут будинку, де ми жили. Нам радянська влада тоді дала ту квартиру. І чутки дійшли, що євреїв і циган стріляють. В Польщі постріляли багато і вже почали тут у Західній [Україні]. У Західній ми дізналися тому що родичів маминих усіх розстріляли. Причина яка? Німцям говорили, що цигани, а у циган переховуються партизани, цигани переховують партизанів. Тому що бо на місці не жили, їздили туди-сюди... Тому, начебто у них... І тому всіх розстріляли. Я сумбурно так розповідаю, але ви всю «сіль» розумієте. До нас дійшли чутки, що стріляють циган. Євреїв перших почали. І ось у папи у Києві були родичі. Жили на Фабричній вулиці, повз Брест-Литовську на Фабричну. Троюрідний брат Волошин Василь, безрукий. У нього дружина була циганка. Вона померла, а він одружився на єврейці. Якось папа каже: «Пішли, сину, провідаємо». Прийшли, а нам кажуть: «Нема». Знали що її вже як єврейку розстріляли. Ми прийшли провідати його. Кажуть: «І його вже немає». Теж розстріляли. Волошин. Ось так. Коли почалося особисто з нашою родиною. У нас був такий двірник – Щербаков, його прізвище. Двірникам дали тоді такі бляхи і всі вони були працівниками жандармерії. Чому? Він двірник, він всіх людей у своєму дворі знав і якщо з'являвся новий, то він мав доносити. Ми не знаємо, чи він доніс, чи не він, але папу забрали у жандармерію як цигана: він смуглявий, високий, красивий чоловік був такий, вусики носив він. Тоді було модно носити бланже: ось так [показує]. Забрали на Короленка, 33. Там жандармерія була. Що робити? Куди рятуватися? Куди?.. Всіх працювати на тютюнову фабрику: возити з вокзалу тютюн. Грузили на площадку... І він там дружив теж з одним «площадником», ну як візником, вірменин він. Теж бланже носив, високий. Ось цей вірменин його врятував. Пішов і сказав: «Навіщо? Це брат мій! Який він циган? Ми ось там працюємо, возимо тюки». Такі великі тюки, тютюн. Я закурю, нічого?

І.К.: Нічого.

В.Н. [запалює сигарету]: Значить, його відпустили ввечері. І ми дізналися: у Святошину у п'ятій просіці стояв табір циганський під лісом біля озера. Взагалі, цигани завжди зупинялися, де річечка чи озеро. Табір стояв. У цей табір приїхали і всіх знищили. Там в основному були польські цигани. Вони жили на Україні, але вони розділяються.

І.К.: А ви до яких відноситесь?

В.Н.: Батько у мене сибірських циган, а мама польських. Я володію польською мовою, російською, українську знаю. У нас, в принципі, одна і таж мова, тільки деякі зміни є.

І.К.: А от є серви, влахи...

В.Н.: Ну ось серви, влахи... Так, так. Я їх всіх знаю. Серви – це російські, українські. Я їх всіх знаю. А ось я приналежу до так званих гімпенів – це польські поляки. До гімпенських циган я приналежу. Значить, тоді... Вже папа працював на тютюновій фабриці, заарештували і його врятував вірменин. Я не пам'ятаю його прізвище, ім'я, а то що вірменин і він його врятував. Випустили папу і він став далі працювати. У нього був аусвайс: хто працював, тому видавали аусвайси. Це перепустка. Якщо б

був оголошений комендантський час, то після комендантського часу йде, його зупиняє патруль, він показує аусвайс і все. Ну там, нам поруч через дорогу. Бульвар Шевченка, а тютюнова фабрика через дорогу, але все рівно. І ось я... вулиця Польова, де зараз метро Політехнічний, там на другому поверсі жили мами родичі. Вони мені доводилися: мамина невістка по дяді, а мені вони як племінники доводилися і сестри. А трамвай тоді вже не ходив, бо рейси знімали і робили протитанкові «павуки». Я з площі Перемоги, з Євбаза до Політехнічного пішки пішов і був у гостях. І ось я сиджу там, гуляю... дружив я там з Кольою. Виходжу звідти, з другого поверху по сходах спускаюся... стоїть «чорний ворон» – ну всі знали, чорна машина з будкою. Я вийшов, а туди побігли жандарми. Я так у сторону відійшов. Ні до кого вони туди не могли побігти, бо там жила тільки одна сім'я – мамині родичі. Я поглянув, їх виводять. Душогубка. Туди їх повкидали і поїхали. Я швиденько... Мене вони пропустили. Я прибіг додому і кажу по нашому, по циганському: «Мама, всіх у «чорний ворон» захопили». Але ми вже знали, папиного брата розстріляли. Потім ми вже знали: моїй тьоті Марії Миколаївни дочок розстріляли: Любку, Нінку – прямо з дому взяли. Я не пам'ятаю їх прізвище. Кракови, Кракови... Ні, не Кракови, це Ольга Кракова... Забув прізвище.

І.К.: А коли це було? Це восени 41-го року?

В.Н.: Сорок першого року. Значить, їх заарештували. Ольга жила окремо, це сестрою мені доводилася за папою. Заміжня за поляком була. То вони окремо жили і залишилися живі, а Любка і Нінка жили поруч з нами там. Їх теж забрали і розстріляли. І ось цих що я побачив. Це Марковські, це мамині родичі. Ми спілкувалися з ними дуже добре. Заарештували і ми дізналися, що стріляють циган. Навіть таке, хтось сказав, що це циганська сім'я, але оскільки папу випустили, як вірмени начебто. Так. Зайшов есесівець, а мама з Ваньєю маленьким сиділа на кроваті. А він: «Юда!» Бо тоді єврейських дітей люди рятували. А він: «Юда!» А двірник, Колька, був у нас, царство небесне йому. У нього ж був орден ось цей, бляха, давали відмінність: «Пан, це не юда. Цігойне». Так і казав, «цігойне». А той зі злоби вистрілив. Тут завдання, напевно було дітей євреїв убити, а тут «цігойне», цигани. Ну і все вже. Циган виловлюють, стріляють. У Києві не так багато циган жило, а по околицях... Ну, що далі? А далі ось що. Значить, ми... Папу тоді випустили. Ми вже знали: там розстріляли, там розстріляли. Маминих родичів, папи родича розстріляли. Люди почали ховатися. Коли папу випустила, папа каже: «Так, Петрівна, німці із заходу на схід йдуть, а ми туди будемо іти». Ні коняки, нічого не взяли. Тому що їхати на коняці, видно ж! І ми успіли до десятої години вечора, до комендантського часу. Здається до десяти було і ми встигли дійти до Святошино, до другої просіки. Там була у нас дача: город і все таке. Поруч жив фольксдойч – обрусілий німець. Це на Поволжі, коли ще Катерина висилала... Фольксдойч. Він дуже поважав маму, папу. Знав, що ми нормально жили. А там була німецька воїнська частина з мадярами. А у мене була, царство небесне, сестричка, царство небесне, сестричка старша, і от маляр побачив у неї платочок і хотів забрати, приставав до неї. От я плутаю: Фріц і Ганс. Чи папу звали Ганс, чи сина. Я дружив з їх сестрою Людою. Цей хлопець прийшов, накричав на цього мадаря. Мадяр не взяв цю косинку, не став до Жені приставати. Пішов. Пізно ввечері, пізно так ми встигли піти у села. Прийшов цей батько і каже папі і мамі, каже: «Йдіть, бо за вами повинні приїхати». Ми зібралися, що могли і пішли пішки. Це село було. І ми в сторону заходу все селами і селами пішли. Куди йдемо, заходимо у село: ні радянської влади, ні німців немає – це вже добре для нас було. Але говорити, що ми цигани – боялися. Але люди здогадувалися, що ми цигани. «Ой, тут циган постріляли! Циган постріляли», – люди розповідають. Ми заходили у квартири, щось же треба дітям їсти. Ну, мама там міняла, купувала щоб щось поїсти. І так ми дісталися до села Турбівка. Я можу... ось зараз у мене у пам'яті це село Турбівка і Корнин. Я закриваю очі і бачу вишневий сад, бачу цю річку, місток, коли ми пройшли з мамою. Туди ми зайшли і жили на квартирі у однієї хазяйки. Вона одинокою була. Це вже у сорок

третьому році. Оголосили евакуацію тоді. Німці дозволили з Києва. Але ми раніше пішли. Пішли, бо родичів постріляли, а чутки: ми цигани, швидко дізнаємося, що де і як. До речі, багато у Переяславі також постріляли людей. Ну, чутки доходили. І ось сорок третій рік, осінь. Ми з мамою пішли у селище міняти тряпки на хліб. Мама швеею хорошою була. І коли ми підходили до річки, до кладки. Ми побачили трасуючі вистріли. Що таке? Ми поспішили додому, перейшли цю кладку. Папа тут, сестра старша, брат... «Ой, совети, совети прийшли!» А що за совети? Комсомольська бригада, комсомольці. Ну, запитує папа: «Що? Де»? – «Та Київ вже звільнили!» – «Ой Боже! Давай збиратися додому!» Це було годин у 6–7 ранку. Папа у солдат виміняв коняку – вона підбилася, а вже солдатам не треба ця коняка, бо вона кульгає. Ну папа спеціаліст по цій справі. Виміняв. Треба було оглоблю, щоб коняка туди стала. Ну ми з братом допомагаємо йому. Коли налетіла хмара німців на літаках на бриючому йдуть. Скотина, коти, собаки і люди у одній купі бігли. Там село, а через поле ліс. Ну це паніка, а люди біжать і все бігло он туди. А у нас хата була там, а під хатою скирта стояла. Коли почали осколки відлітати, то папа став під цю скирту і нас до себе. А поруч вхід до будинку. Так брат, Микола Павлович, царство небесне, поруч стояв, а я з цієї сторони стояв. Осколок пролітає повз нас. Папа перехрестився і каже: «Слава Богу». А снаряд влучив прямо у кут будинку. Хазяйка, а у неї вишневий сад, вибігла і схопила, а у мене сестричка була Рая. Раю на руки і в сад, під вишню стала. А брата хвилиною закинуло у коридор. Як воно так вийшло... Ця хазяйка стоїть під вишнею і їй обриває по плече руку осколком. І вона у шоківому стані і не розуміє у чому справа. Женя сестра підбігла і Рая сестру взяла. А до кого? До лікаря побігти? Ну які лікарі? Яке? Що? І вона у шоківому стані теж побігла з людьми. Ми коли зібралися всі вже, снаряд цей потрапив у кут будинку. А у кутку були наші документи. Ну які там документи? Ну були. Треба бігти. І ось це село, ось так поле, а ось так ліс. І ось ми побігли, а тут воїнські траншеї. В одній із траншей два брати. Один кричить: «Ой допоможіть! Допоможіть!» – брата розірвало, а він... Ну що там будеш робити? А ми пішли далі: бігти не бігли, а йшли. І люди всі ось так побігли, а папа каже: «А ми, Петрівно, давай ось так підемо. Якщо що, то нехай усією сім'єю відразу» А ми в сторону пішли і ось німець летить, «та-та-та-та». Він не один. Один відвертається, надлітає над нами. Він підлетів, рудий такий у шоломі, ось так виглянув і зараз бачу його і все. А ми стали, папа обійняв усіх, він так розвернувся і полетів. Ну зачепив нас. Що було те було. Папа каже: «Мабуть, у нього дітки маленькі є, – чисто по-людські, – напевно, діти. Що їх стрілять?» Німець! Полетів, там собі стріляв. І ми пішли у сторону, самі, наша сім'я. Це скільки сіл треба пройти. Ми йшли до траси. До Брест-Литовської траси, щоб в напрямку Житомир-Київ. Вона Львівською називається, Брест-Литовською. До траси, щоб потім там якось. Коли коник ходить, сільський маленький коник ходить. Блукає собі. «Кось-кось-кось-кось», – він підійшов, зняв ременя, на шию йому. А мама була в положенні, то мама за хвоста тримається, сестра. Я взагалі не сідав, бо старший був. Женя, Рая на коняку на цю. Папа веде, а ми йдемо. І ось... Вже ж легше, щоб маму, її ж треба підтримувати. Йдемо, коли в стороні скирти стоять. І бачимо двоколки стоять там. Ну двоколка? Бочка, у якій воду возили. Написано, стоять таблички: міни, міни, міни. Заміновано. Мама каже: «Павло Миколайович, я піду». Ну у нас же прийнято по імені і по батькові звертатися. Він: «Петрівно, де ж ти підеш?» – «Ну піду, – каже, – може візьму тачку, да щось зробимо. Може знайдемо якусь збрую, щось таке». Ну збрую, коня запрягти, як звичайно. Я кажу: «Мамо, і я з тобою». І ось ми з нею пішли. І Бог провів нас. Табличка міни, а ми собі йдемо далі, далі, далі... Дійшли до тієї скрити: стоїть бочка, що воду підвозили. Збили вдвох ці бочки, знайшли щити які ставили, коли віють. Щити поклали на тачку, знайшли шлейку, яку на коняку одягати, мотузки якісь. Прийшли, а папа сидить і плаче і Бога просить. Все! Запріг! Сіли, приїхали! Скільки ми сіл проїхали... «А звідкіля ви? Ой скільки циган постріляли!» – люди, самі українці розказують. А що ми ще бачили? Да не дай Боже! Колодязь... В колодязі люди, а зверху вбита коняка і придавлена. Не хочу багато розповідати. Це цигани не

робили і німці цього не робили, але Бог з ним. Отож ми приїхали в Київ. Доїхали ми до Брест-Литовського. Виїхали ми сто кілометрів від Києва, зараз там районний центр, до траси виїхали, коли йдуть танки. Зупиняється танк. А на цьому танку їхав Василь Данилович Кузьменко – циган. Папа каже: «Ну як там? Де ти?». «У вас там все таке порозкидане все». Проїшов танк. А папа каже: «Вася, а куда ж ти?» – «Та, – каже, – на Захід. Ми йдемо на Захід». Побалакали – все. І ми приїхали до Києва. У Києві, звичайно, все розбито... Що стосується Бабиного Яру. Що я бачив, що я знаю. У мене був брат. Рідної тьоті син, двоюрідний брат. Мітя Григориченко. Згадав! Григориченко. І дівчата Ніна і Люба були Григориченко [запалює сигарету]. Григориченко Дмитро Іванович. Дмитро – Мітя. Його заарештували теж були у сорок першому, він взагалі білий, але сказали, що циган він. І ось я на сам їхній обряд не потрапляв, але брата ж заарештувати і я туди пройшов. Недалеко від нас було, площа Перемоги, багато ходили туди. І росіяни, товариші-хлопці були, теж ходили. Так ось його розстрілювали. Есесівець. Він стояв блакитноокий, красавець. Його розстріляли. Він стоїть. Його стріляють – есесівець ледь з розуму не зійшов, пуля уходить. Його поліцей взяв і застрелив. Богунія... Ще. Те, що Марковська, вона була під прізвищем Марковська, за нашим дядею одружена була. Це ж мамина невістка була. Розстріляли брата – я це бачив. Там де зараз метро, там був яр. Де зараз стоїть пам'ятник, то він у стороні стоїть на рівнині, підрівняли. А ось сюди все було. Там у шістдесят третьому році¹, теж писалося про це, пішла лавина. Була грязь, дамбу прорвало, запрудили. І коли метро рили, то кістки викидали. Ну, це як би політика, чи що воно таке, чорт його знає! Але зробили. Але там Хрущов хотів зробити стадіон і люди повстали. Відставили. Побудували стадіон Хрущова у нас на Червоноармійській. А там же не побудували на кістках. Там же загинув Набаранчук Іван – папи брат і його сім'я. Дружина його Бутенко. Загинули там же. Тому що вони тут, у Дарниці, був збірний пункт. Вони заарештовують і збирають у Дарниці. Вона Бутенко, він Набаранчук – папи брат, там розстріляні. Один брат у мене втік звідти теж, царство небесне, Набаранчук Іван Григорович. Потім Гриша Набаранчук – Івана Івановича брат, теж там розстріляли у Бабиному Яру. Це що циган стосується. Харків'янин Іван тут жив у нас, його теж там розстріляли. Прізвище я його не пам'ятаю, тут у нас жив в роки війни. І ось такий прекрасний момент. Ми ж жили на бульварі Шевченка, 63 номер. Через дорогу тютюнова фабрика. І ось ми дізнаємося, що із жандармерії привезли на виступ циган. Це через робочих ми дізналися. Прізвище Сандуленко, а Манька, прізвище її не пам'ятаю. Вона старшою була. Він двадцять третього року були. Тобто вони попросилися в есесівців останній концерт дати, а потім на розстріл. Погодилися. Одні артисти були. І їм дозволили у клубі тютюнової фабрики. Це двісті метрів від нас. А він же братом мені доводиться Сандуленко. Двоюрідний брат, мого дяді рідний син. І Льонька там. Ну якщо Льонька там, я пройшов туди. З вулиці був вхід у клуб. Проїшов. Танцювали, співали вони. А я ж чую все. І по циганськи каже ця жінка: «Льоня! Наш». Тобто, що вона буде співати, а співала вона дуже добре. Він відтанцював, а вона співала. І він раз і йде, через роздягальню. Коли кинулися, я теж швидко втік. Приїшов до папи: «Папа, ти знаєш, Льонька втік». От забув її прізвище! Співачка, артистка була.

І.К.: Циганка, так?

В.Н.: Циганка. Але не пам'ятаю її прізвище. А як же її звали... Вона дуже поважала брата мого. Свідомо казала: «Наш! Йди!» І почала співати, всі відволіклися і він в той час пішов. І я пішов і папі кажу. А папа: «Ой, синку! Що ж ти пішов туди!» Вік який у мене? Пішли. Це ми ще були. Подільських не розстріляли нікого. Уже потім дізналися, що постріляли. Це мій брат Льонька утік, потім... з братом... по мамі вони брати, а по батьку різні батьки у них були. Потрапили до Румунії. Втекли. І таким чином ми всі ці гоніння... Ми чітко знали, що колишній директор колгоспного двору

¹ Йдеться про т. зв. «Куренівську трагедію» 1961 року.

став відразу... Напевно, блискучі плащі німці рядовим солдатам не давали. Директор був, освіта і все таке. І що ви думаєте? У сорок третьому році ми приїхали. В сорок третьому чи в сорок четвертому я його побачив. Я папі сказав: «Папа, ти знаєш?» – «Син, мовчи. Бог його знає». Ну що? Може, так треба було. Може, не треба так було. Ми взагалі цигани такі: ми не влазимо ось у ці розбірки. Потім він з'явився вже у цивільному. Може його залишили із завданням? Не знаю. По цей день не знаю. Все це що ми бачили. А ось ці цигани, що у Богунії постраждали. Мій дядя Марковський Микола Петрович, коли їх у Богунії, там теж яр. Я не бачив, але люди розповідали. Циган зігнали туди, ставили на край у яру і стріляли. Він на руках тримав маленьку дитину. Ранили його. Він з розуму зійшов. Він загриз свою дитину. Це дядя мій. Царство небесне! Це дядя мій. Там дуже багато циган загинуло з Іванівки, з Житомира. Прізвище мого дяді Марковський. Микола Петрович. Це мами рідний брат старший.

[56:55 – 58:53 – розмовляє про важливість прізвищ, про можливість виїхати за кордон, роки народження, освіту].

В.Н.: У мене зараз у пам'яті всі дороги, всі будинки, все, все. Я міг показати де що. Особливо ті Корнин, річка, кладка. Вгору піднімаєшся, вишневий сад у тієї хазяйки, у якої ми жили, хатка її і все це у мене перед очима стоїть. Мені завжди хотілося поїхати туди. Дізнатися. Її, звичайно, вже, мабуть, і по віку не має. Тоді було їй сорок років може. Вона Раю, мою сестричку, взяла на ліву руку, а праву їй по плече осколком відірвало. І цигани постраждали, і українці постраждали.

[59:58 – 67:47 – за бажанням респондента не було записано: про злочини українських поліцаїв, про «псевдопартизанів», про сучасну політику, про свій вік, про фронт, про марне намагання здобути освіту в київському університеті ім. Шевченка через приналежність до циган, про суперечку з ректором П. Недбайлом щодо циган як нації, про впливи на циганську мову інших мов, про свою роботу, про своє здоров'я, про інший приклад приховання справжнього року народження].

І.К.: Скажіть, а ви з Києва коли з родиною пішли? Це в сорок першому році?

І.Н.: В сорок першому.

І.К.: А прийшли ви куди? Це ви називали село Турбівка.

І.Н.: Турбівка, Корнин.

І.К.: Це Київська область?

І.Н.: Житомирська область.

І.К.: І ви там окупацію жили, так?

І.Н.: Так, не було влади. А потім ми з мамою прийшли із села. Вже темно було. Трасуючі кулі стріляли. Що таке? Коли через кладку перейшли: вози стоять, коні. Папа каже: «Петрівна, гляньте! Комсомольці прийшли» [сміється]. Комсомольці прийшли. Ну, дітвора, молоді люди. А потім вранці німець як налетів... Боже! Що натворив... Боже, ти мій, Боже... А ми з мамою пішли по мінному полю. Папа плаче, ми самі пішли... Він хотів, але мама моя дуже папу поважала. У нас взагалі, відданість на вищому рівні. На вищому! Ми цим пишаємось! Вона каже: «Ти залишайся з дітьми, а я піду». «І я піду!» Мама не проти. Я володію мовою гімпенською, як мама. Папа – циганська російська мова, а я польський гімпенський. Я і тим і тим володію, але з мамою я ось так розмовляю. І я пішов з мамою. Бог провів нас туди, назад. Це слова, це розмова! А по дорозі чого ми набачилися! Що ми нажилися! А потім... Я не всіх циган згадав у Києві. Васька Волошин розстріляли, Григориченко Мітя, Григориченко Ніна, Люба, Марковська Манька – мамина невістка. Ще був такий варіант. Один есесівець запропонував цій Маньці Марковській, Вірка тоді була в Білорусі, а Шура з нею. Він сказав, есесівець, через перекладача: «Ви цигани?» – «Ну і що? Цигани». – «Давай відро золота і я відпущу вас». Може він і не сказав, відро, а перекладач сказав відро золота і відпущу. А Праська Манька, царство небесне, яка жінка була: «Шура [циганською мовою, незрозум.]» А у неї тоді була дочечка Рая. Свідома жінка, хоч дочку спасала. Сама зосталася. Пообіцяла, що вона принесе відро золота. Я думаю, там поліцаї ще. Може, той сказав, просто кусок

золота. У циган ніби золота багато. Ну, її розстріляли у Бабиному Яру. З Козацьких нікого не розстріляли. Грищенки, Григориченки. Є Грищенки в Житомирі, загинуло багато, розстріляли у Богунії. Це по лінії моєї бабусі, моєї мами: папа був польський циган, а вона бабуся Олександра Олексіївна. Прізвище її Грищенко, бабусі моєї по мамі. Там я не був, а тут все своїми очима бачив. А там не бачив, але знаю, що загинули. У Святошино табір знищили весь. Ось через дорогу березняк є. У цьому березняку стояв табір. Тут навіть місцеві жителі знають, що там стоять. Ми знали чому, ми з кіньми пов'язані. У них коні, вони приїжджали у Київ на ярмарку. Тут табір стояв у березняку, а тут озеро поруч: озеро, вода, їсти. Повністю знищили табір. Набаранчук Григорій, Іван Набаранчук.

[75:08 – 80:28 – про післявоєнне облаштування проживання у Києві, про дітей старости, про співчуття до німецьких і радянських людей, про засудження режиму].

І.К.: Володимир Павлович, а вам відома доля циган після виступу у клубі?

І.Н.: Ну, ось мій брат: живий і здоровий.

І.К.: Так, він врятувався.

І.Н.: Врятувався. Він з Румунії повернувся, а її розстріляли у Бабиному Яру. Я знав її і прізвище і ім'я. Ой, Боже! Вона взагалі харків'янка, але вона на концерті виступала. У Львові, здається, один брат, здається, залишився з цієї компанії. Вони танцюристи були. Ось крутиться на умі. Вона дуже добре співала. Льонька Сандуленко залишився живий, утік.

І.К.: Ця жінка вона і до війни співала?

І.Н.: Так, у циганському ансамблі.

І.К.: А ансамбль великий був?

І.Н.: Ну як... Нормальний ансамбль. У нас зараз теж є.

І.К.: Десять, п'ятнадцять?

І.Н.: Десять, п'ятнадцять може там було, але арештували їх двох. Вони зовні виглядали так солідно. І ніколи я не запитував: «Льоня, а де їх арештували?» Саме головне, сам факт, що вони були арештовані до розстрілу. До речі, коли їх заарештували, вони знали, що вони є артисти. Що Льоня танцює і співає, а вона співачка. Так ось. Він відтанцював від душі, а вона йому каже: «Льоня, йди!» – і почала співати. А він в цей час, відволікся усі, і він утік. Його діти, внуки є зараз Льоні. От. А життєві перипетії і після і сьогодні всіх стосуються.

І.К.: Ви кажете, що там влади, виходить, не було в окупації у Турбівці, де ви жили?

І.Н.: Ні радянських... Воєнних не було. І німців не було. Представників там не було. Село як село. Ні советів, ні німців немає.

І.К.: А як Ви виживали, на що жили?

І.Н.: Що вам сказати? Було на що жити: мама міняла дещо на хліб, на сало, на таке... То мама ж вона полька. Вона швея хороша була. Вона пошила, а ми ходили міняли на хліб. А що робити? Тоді гадать нікому не треба було [сміється]. Тоді треба було щось таке... Моя мама з такої сім'ї, де у нас не прийнято гадати. Ми справжній чистокровний циганський рід. Як німець казав, арійці, а сам він не чистокровний був арієць. Арійська раса. Наш образ життя став так, що ми не займаємось ніяким... Робота, господарство, комерція... Раніше називалося спекуляція [сміється], а зараз бізнес. Ось такий у нас образ життя.

[85:16 – 88:50 – про радянських партизанів].

Де зараз масив Березняки, там теж стояв циганський табір. Там ось це озеро Тельбін. Навколо озера стояв циганський табір. Особисто я їх не знав, спілкувалися на базарі, на ярмарках. Ми жили в таких будинках, а вони табором їздили собі. Теж там загинув табір. Ось тут, Тельбін, Святошино – повністю табір знищили, ніхто не вискочив. Один був застався циган Шатровий – так їх прозвали. Шатровий Павло Іванович, втік звідти. Його родину всю розстріляли, а він втік. Жив у нас. Один. Це із Святошинського табору. Що стосується Чернігівщини – не скажу.

І.К.: Скажіть, чи не чули про розстріляний табір під Березанню.

І.Н.: Ні. Я знаю, я чув. Ну як же? Але не знаю. По розмовах, то кажуть. А те що я особисто знаю. Під Березанню там були... як їх називають... вони й зараз у Яготині живуть, в Золотоноші є. Влахи. Це теж цигани.

[91:00 – 93:41 – про вихід циган із Індії і Єгипту, лихварів],

[93:42 – 98:00 – про голодомори 1932–33, 1946–47 р., піріжки з людей],

[98:00 – про цигана з 1923 р.н., який проживає у м. Коростень, родина якого загинула у Богунії],

[98:00 – 106:27 – про можливість запису інтерв'ю із циганами у Пилипівці, де є табір (хатки із дошок), 60–70 км. від Києва, родичі яких постраждали].

І.Н.: Ми подорослішали тоді. Ми на все тоді більш серйозно дивилися. Чому? Смерті в очі дивитися. Як же ж? Це страх. Особливо запам'яталося, коли вскочили у траншею, де брат брата складає. Кричить: «Допоможіть!» Що ж його складати? Він з розуму вже зійшов. Це ж на все життя! А Раєчку поранило, нашу сестру, осколком у ніжку в ікру. Аж у Києві у госпіталі їй вилучили осколок. Не дай Боже! Як мовиться, як не важко, а так не хочеться війни! Не потрібна війна, не потрібна ось ця гидота. Починається братовбивство. Ось зараз є братовбивство: два брати-бандита убивають один одного. А під час війни це взагалі трагедія. Не потрібно цього. Якось треба по іншому.

[108:00 – 137:35 – розмірковує про політику і сучасність, циганські організації, сучасне життя циган].

На Полтавщині теж загинуло багато людей.

І.К.: Можливо, Ви чули за Полтавщину. Там є таке урочище Біла Гора.

І.Н.: Так. Це у стороні.

І.К.: Я зустрічав відомості, що там циган розстрілювали. А от Ви...?

І.Н.: Я чув. Я знаю хто загинув там, кого розстріляли. Але як, де, що... Ну розстріляли, розстріляли.

І.К.: А кого там розстріляли?

І.Н.: От Дураченко Петро – це Василя батько. Прізвище таке цікаве. Я і в українців чув таке прізвище. По прізвищах, по кличках я всіх знаю. Там був з бородою ще. Той не з двадцять шостого, той навіть старше був.

[139:07-140:02 – знову розповідає про розстріли, але те ж саме, що наводив вище].

У Києві багато циган не було і я всіх знав. Загинули. В Житомирі було більше циган. В західній далі, у Вінниці, Жмеринці, Шепетівці – колишньому кордоні з Польщею. В Шепетівці дуже багато циган... Бо дуже швидко німець підійшов і там похватав. У Бердичеві багато циган було і євреїв. Там таке понаторив, що Бог його знає... Взагалі, про це треба було фільм поставити, не тільки написати. Але це гроші треба!

[141:06 – 149:45 – розмірковує про сучасні політичні події].

*Записано за сприяння
Черкаської обласної громадської організації «Романі рота».*